

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.111.42

Бричко А.М., к. е. н.,
доцент кафедри економіки
Сумський національний аграрний університет

ЕНДОГЕННІ ФАКТОРИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Бричко А.М. **Ендогенні фактори регіонального економічного зростання.** У статті обґрунтовано процеси накопичення факторів виробництва та підвищення продуктивності регіональної економіки, які визначаються ендогенними факторами: географією, економіко-географічним положенням, наявністю інфраструктури та якістю інститутів.

Ключові слова: регіональне економічне зростання, регіональний розвиток, фактори, ендогенний потенціал, регіон.

Бричко А.М. **Эндогенные факторы регионального экономического роста.** В статье обоснованы процессы накопления факторов производства и повышения продуктивности региональной экономики, которые определяются эндогенными факторами: географией, экономико-географическим положением, наличием инфраструктуры и качеством институтов.

Ключевые слова: региональный экономический рост, региональное развитие, факторы, эндогенный потенциал, регион.

Brychko A.M. **Endogenous factors of regional economic growth.** The article substantiates the processes of accumulation of factors of production and increase of productivity of the regional economy, which are determined by endogenous factors: geography, economic-geographical position, availability of infrastructure and quality of institutions.

Key words: regional economic growth, regional development, factors, endogenous potential, region.

Постановка проблеми. Нерівномірність просторового розвитку є актуальною для України та багатьох закордонних країн. Незбалансований соціально-економічний розвиток регіонів порушує узгодженість інституційних перетворень у державі, створює загрозу виникнення в суспільстві соціальної напруги, міжнаціональних конфліктів, що в кінцевому підсумку породжує проблеми територіальної цілісності. Основну увагу в теоретичному аспекті приділяють переважно динамічному просторовому розвитку. Поява відмінностей у траєкторіях регіонального зростання, як правило, пов'язується з випадковими чинниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування і реалізації стратегій розвитку територіальних систем, регіонів досліджено вітчизняними та зарубіжними вченими: П.Ю. Беленьким, В.С. Будкіним, З.С. Варналієм, І.М. Ваховичем, З.В. Герасимчуком, М.І. Долішнім, В.І. Захарченком, В.Ю. Керецманом, А.Б. Кондрашихіним, Н.А. Мікулою, В.В. Міщенком, Ю.В. Макогоном, Я.Б. Олійником, С.А. Романюком, В.Ф. Семеновим, В.І. Чужиковою та багатьма іншими. Залишаються невирішеними питання дослідження ендогенних факторів регіональ-

ного економічного зростання, що дало б можливість виявити невикористані резерви та подолати причини неефективного господарювання у тих чи інших регіонах країни, що робить дослідження актуальним.

Зарубіжні країни ефективно використовують ендогенний потенціал, що дає змогу ефективно розвиватися багатьом територіям, тому вивчення досвіду регіонального розвитку, його ендогенних факторів надзвичайно корисне для нашої держави.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ендогенних факторів регіонального економічного зростання.

Виклад основних результатів. Досвід показує, що за незмінного рівня регіональної диспропорції може відбуватися підйом одних регіонів і занепад інших; посилення такого неспівпадіння може супроводжуватися як загальним зростанням, так і загальним занепадом [1, с. 121-131].

Насправді нинішній рівень соціально-економічного розвитку регіонів, їх положення щодо інших регіонів залежать від широкого набору факторів (рис. 1).

Традиційно в економічній теорії джерелами зростання прийнято вважати накопичення факторів виробництва і підвищення продуктивності через

упровадження інновацій. Проте масштаби територіальних нерівностей свідчать про суттєві відмінності у цих процесах у регіональному розрізі.

Географічні характеристики регіону є негнучкими факторами виробництва, що визначають характер розміщення населення і виробничої діяльності по території країни. Клімат (температурний режим, кількість сонячних днів, кількість опадів, зволоженість повітря, інтенсивність і напрямки вітрів), ландшафт місцевості, якість ґрунтового покриву, ймовірність стихійних лих мають значення для створення комфортних умов для проживання людей і організації аграрного виробництва в регіоні.

Ведення господарської діяльності в несприятливих природно-кліматичних умовах супроводжується необхідністю здійснення додаткових витрат, пов'язаних з експлуатацією обладнання в умовах нестабільного зовнішнього середовища, забезпеченням комфортних умов для роботи і відпочинку, підвищеними витратами на опалення, електроенергію тощо. Залучення висококваліфікованих трудових ресурсів вимагає збільшення витрат на оплату праці. За цих обставин відбувається зниження продуктивності основних факторів виробництва, слабшають стимули до їх накопичення. Як результат, з'являються міжрегіональні відмінності в рентабельності виробництва і ціни на продукцію. Крім того, клімат може впливати на структуру місцевого попиту на деякі види товарів.

Наявність природних ресурсів передусім впливає на структуру регіональної економіки. Нерідко можливість отримувати високу природну ренту відволікає ресурси розвитку від наукомістких галузей економіки, перешкоджає розвитку конкурентного середовища як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Оскільки найчастіше розміщення промисловості

в несприятливих умовах викликане необхідністю розроблення родовищ корисних копалин, забезпеченням обороноздатності країни, географічне розташування таких підприємств віддалене від ринків збуту та основних транспортних магістралей, що тягне за собою різке зростання транспортних витрат. Із цього погляду в найбільш вигідному положенні виявляються території, що мають доступ до водних шляхів, оскільки водний вид транспорту продовжує залишатися найбільш дешевим, тим самим розвиток регіону стає більш ефективним.

Однак сприятливі природно-кліматичні умови не завжди залишаються «затребуваними». Географічні показники істотно впливають на розміщення виробничого потенціалу, але в умовах ринкової економіки вирішальними виявляються параметри попиту і пропозиції. Набуває великого значення можливість реалізувати свій експортний потенціал, тобто доступ до ринку збуту, або потенціал ринку.

Для аналізу перспектив ендегенно орієнтованого розвитку регіону необхідна оцінка ефективності використання ендегенного потенціалу регіону та факторів впливу на нього. Дослідження вказують на залежність ефективного функціонування території саме від її можливості, здатності, спроможності використовувати місцеві ресурси, таким чином підкреслюючи ендегенний характер самого поняття потенціалу.

Ендегенний потенціал регіону являє собою сукупність ресурсів на певній території та здатність ефективного їх використання, а також спроможність виявлення та залучення незадіяних джерел розвитку для забезпечення ефективного функціонування території.

Процес нарощення ендегенного потенціалу регіону потребує визначення його структурних елементів. Пропонуємо таку структуру ендегенного потенціалу регіону:

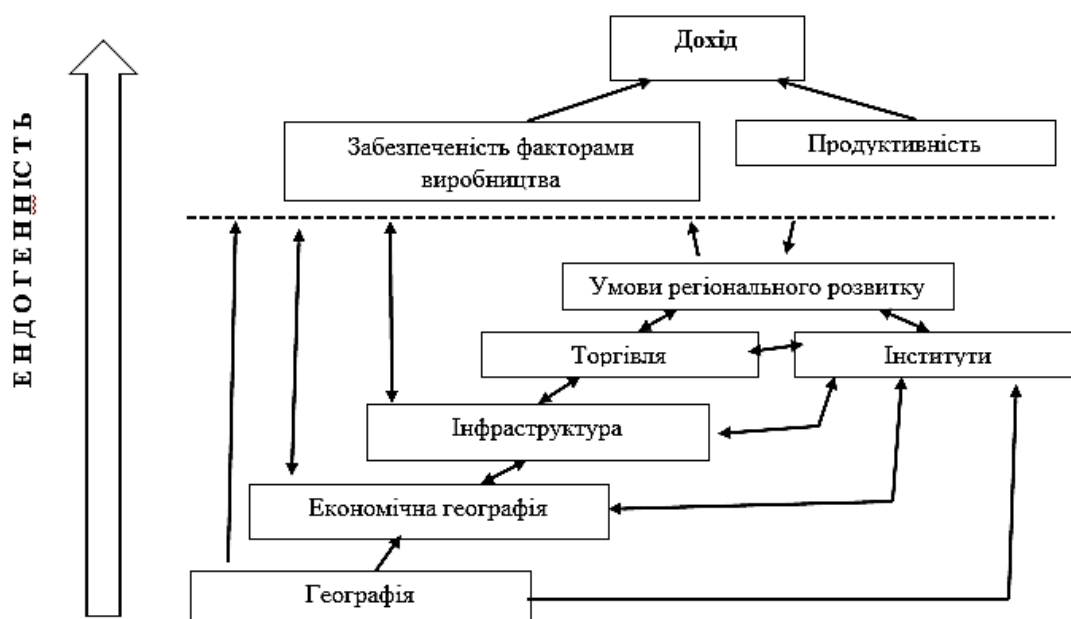

Рис. 1. Фактори регіонального економічного зростання

1. Людський потенціал, бо людина є першоджерелом ефективного функціонування як територіальних систем, так і суспільства у цілому.

2. Природно-ресурсний потенціал. Регіонам, які володіють потужним природно-ресурсним потенціалом, потрібно зосередити увагу на його збереженні та раціональному використанні.

3. Виробничий потенціал. Сучасний стан регіонального розвитку вимагає від регіональних систем якісно нових підходів до формування та нарощення ендегенних переваг, що можливе шляхом створення на території регіону конкурентоспроможних суб'єктів господарювання. Виробничий потенціал регіону розглядають як «можливість забезпечення якісних та кількісних характеристик розвитку виробництва в регіоні шляхом найбільш раціонального використання всіх видів ресурсів для задоволення потреб споживачів та за найменшої шкоди навколишньому середовищу» [2, с. 12].

4. Інноваційний потенціал. Без цього рушійного елементу ендегенного економічного зростання у сучасних реаліях неможливе забезпечення ефективного функціонування будь-якої сфери життєдіяльності регіонів і країни у цілому. Процес поширення інновацій повинен перейти від централізованого до місцевого, у результаті чого регіони завдяки локальним інноваційним процесам мають можливість стати «точками інноваційного зростання» національної економіки [3, с. 257].

5. Фінансовий потенціал. «Фінансовий потенціал регіону як фінансова основа його соціального, екологічного та економічного розвитку характеризується єдністю та взаємодією наявних фінансових ресурсів території та їх резервів, що можуть виявитися за певних умов задля забезпечення потреб території» [4, с. 7-17].

6. Підприємницький потенціал. Забезпечення сприятливого середовища для розвитку й ефективного функціонування підприємницького сектору економіки регіонів вимагає створення відповідного нормативно-правового поля та інституційно-інфраструктурної бази, всебічної підтримки органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

7. Інституційний потенціал. Формування інституційного забезпечення розвитку території повинне опиратися на традиції, господарські та етнокультурні особливості даної місцевості. Врахування цього в поєднанні з вихованням національної гідності та соціальної відповідальності сприяє створенню ініціативно-громадських інституцій, підвищує громадську активність населення.

8. Управлінський потенціал. Заходи щодо формування та реалізації управлінського потенціалу необхідно проводити з урахуванням диференціації у соціально-економічному розвитку територій та регіональної специфіки. Такий підхід дасть змогу раціонально підійти до розроблення програм управління кожною окремою територією на основі виявлення її ендегенних особливостей [5, с. 121-131].

Слід зазначити, що всі елементи ендегенного потенціалу відіграють важливу роль у формуванні ефективного господарської системи регіону та нарощенні його конкурентних позицій.

Необхідно відзначити, що структура економіки регіону і сила концентрації економічної активності взаємопов'язані. Через відмінності в мобільності факторів виробництва витрати на транспортування одиниці продукції, а також сили ефекту масштабу, інтенсивність агломераційних процесів залежать від структури економіки регіону. Аналогічно структура економіки регіону задається його місцем в центропериферійній моделі регіонального розвитку. Галузі, найменш схильні до процесів концентрації, – зазвичай сільське господарство, будівництво, гідроенергетика.

Велике значення для економіки регіону має міжрегіональне співробітництво. Багато в чому його успіх визначається рівнем розвитку сусідніх регіонів. Прикордонне положення може стати як перевагою, так і недоліком, оскільки благополуччя регіону в цьому разі залежить від ступеня розвитку економіки держави, особливо прикордонних територій. Велике значення у цьому аспекті має також зовнішньоекономічна політика урядів прикордонних держав. Економіко-географічне положення регіону, а також його природно-кліматичні характеристики висувають вимоги до якості інфраструктури, однак і сама інфраструктура здатна змінити економіко-географічне положення регіону, забезпечити його вихід до ринку. Транспортні, комунікаційні, інформаційні витрати відіграють роль у зміні просторового розподілу ділової активності і можуть впливати на інтенсивність міжрегіонального товарообміну. Іноді наявність інфраструктури дає можливість залучати до господарського обігу нові ресурси і сприяти освоєнню нових територій.

Розвиток соціальної інфраструктури та житлово-комунального господарства здатний поліпшити якість життя населення регіону, зробити його привабливим для проживання і ведення бізнесу. Наявність освітніх та наукових установ, інноваційної інфраструктури (технопарків, спеціальних економічних зон, бізнес-інкубаторів) є джерелом зростання людського капіталу. Оскільки в розвитку інфраструктури зацікавлені не тільки органи державної влади, а перш за все населення і бізнес, необхідно задіяти механізми приватно-державного партнерства. Місцева влада повинна стимулювати розміщення на своїй території об'єктів ринкової інфраструктури: товарних бірж, логістичних та виставкових центрів, торгово-промислових палат і т. д. Високорозвинена інфраструктура не тільки полегшує доступ регіону до ринків збуту, а й збільшує ефективність і продуктивність регіональної економіки, тим самим посилюючи конкурентні позиції регіону в міжрегіональній та міжнародній торгівлі. Розвиток інфраструктури в одному регіоні нерідко призводить до виникнення позитивного ефекту в інших [6].

Завданням державних органів влади є оптимізація інфраструктурної мережі. Необхідно уникати не тільки дефіциту інфраструктури, а й переінвестування, нецільового інвестування в інфраструктуру.

Перераховані фактори регіонального розвитку, як правило, досить інерційні. Навіть інфраструктурні перетворення вимагають значних коштів і часу. Однак їхній вплив на ендогенні фактори регіонального економічного зростання може коригуватися з боку інститутів, які знаходять своє вираження в законодавчому регулюванні, договірних відносинах, соціальних нормах. Інститути можуть впливати на мобільність факторів виробництва і створювати стимули до їх накопичення. Продуктивність економіки регіонів залежить від того, який вплив інститути мають на рішення щодо інвестування у фізичний і людський капітал щодо впровадження інновацій, організації виробництва і за розподілом ресурсів, у тому числі громадських.

Найбільш істотний вплив на розвиток регіональної економіки надають загальнонаціональні інститути. Однак їхня дія у кожному регіоні коригується відмінностями в неформальних інститутах, спеціалізації регіональної економіки, структурі населення тощо. Формальні інститути можуть встановлюватися і локально, змінюючи інтенсивність і спрямованість економічних процесів у регіоні. У такому разі одним із головних показників ефективності інститутів є їх пластичність, тобто здатність реагувати на зміни вподобань і порівняльних цін [7, с. 683]. Сприйняття формальних інститутів на

регіональному рівні визначається у тому числі дією неформальних інститутів. Вони можуть виражатися, наприклад, у національних традиціях або релігійних поглядах, переважаючих серед населення, яке проживає на даній території. Зазвичай вони більш інертні, ніж формальні інститути, оскільки формуються протягом тривалих історичних періодів.

Висновки. Незважаючи на все різноманіття чинників, що впливають на регіональне економічне зростання, важливо розуміти, що в основі благополуччя кожного окремо взятого регіону лежить індивідуальний набір факторів. Більше того, роль тих чи інших факторів визначається сформованою системою адміністративно-територіального поділу країни, рівнем розвитку національної економіки, її структурою та перехідною динамікою, зовнішньоекономічною кон'юнктурою. Згодом під впливом усіх перерахованих факторів формується потенціал регіонального розвитку. Сформовані умови регіонального розвитку зумовлюють його майбутній розвиток. Однак потенціал регіонального зростання визначається не стільки масштабами регіональної економіки, чисельністю населення або навіть інфраструктурною забезпеченістю, скільки якістю інститутів, прогресивністю галузевої структури регіональної економіки. Саме ці характеристики впливають на інвестиційні рішення підприємців і вибір місця проживання населення. Важливо також, щоб структура потенціалу регіону була збалансована, щоб уникнути проблем просторової економічної нерівноваги.

Список літератури:

1. Кузнецова О. Піраміда факторів соціально-економічного розвитку регіонів. *Вопросы экономики*. 2013. № 2. С. 121-131.
2. Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення: монографія. Луцьк: ЛДТУ, 2003. С. 242.
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / За ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 768 с.
4. Долішній М.І., Побурко Я.О., Карпов В.І. Про рівномірність економічного розвитку регіонів України. *Регіональна економіка*. 2012. № 2. С. 7-17.
5. Забедюк М.С. Ендогенний потенціал регіону: сутність та структурна будова. XIV Міжнародна наукова інтернет-конференція *Advanced technologies of science and education* (19-21 квітня 2018 р.). URL: <http://intkonf.org/zabedyukms-endogenniy-potentsial-regionu-sutnist-ta-strukturna-budova/>.
6. Lessmann C. *Regional Inequality and Decentralization – An Empirical Analysis*. 2011. Retrieved on 12.02.2014. URL: <http://www.ieb.ub.edu/aplicacio/fitxers/WS11Lessmann.pdf>.
7. Breinlich H., Ottaviano G.I.P., Temple J.R.W. *Regional Growth and Regional Decline*. *Handbook of Economic Growth*. 2014. Vol. 2. P. 683-779.